

'קס"ד מיתה אמיתה וגירושין אגירושין'. במה שכתב רש"י (ונמוקי יוסף) שאין לישא אשה שנתגרשה פעמיים [ואין כן דעת התוס' האגודה הראב"ד הריטב"א ומהרש"ל], והביא הרמ"א (באה"ע ט,א) דעה זו – פירש הגרש"ז אויערבך (מובא בספר ועלהו לא יבול ח"ב עמ' קעט) שאין זה איסור גמור אלא עצה טובה של חז"ל משום 'ואהבת לרעך כמוך' שלא ישא אשה שהוא עתיד לגרשה, ומעין המובא בשלחן ערוך (ב,ז) 'לא ישא אדם אשה לא ממשפחת מצורעין ולא ממשפחת נכפין' שאין זה איסור מוחלט אלא עצה טובה. והחתם סופר (בתשובת אה"ע ח"ב קלא) פירש טעמה של דעה זו, כי שמא מזלה גרם להתפרנס בעוני [כדרך שאמרו בקטלנית 'מזל גורם'], וכיון שהגירושין תלויים ברצון הבעל חוששים שמא בעלה לא יחפוץ לגרשה ויגרום רוע מזלה שימות.

ומכל מקום אין כאן איסור תורה אף אם בקטלנית אסור הדבר מהתורה, שהרי מקרא מפורש הוא שרק בעלה הראשון לא יוכל לשוב ולקחתה לאשה, הא אחר רשאי. כן כתב בספר ישרש יעקב.

'אי הכי אביו נמי'. פירוש, בשלמא לפי הטעם הראשון לא קשה, שיש לומר שהאב אינו מצוי לגבי בנו כשם שהבן מצוי אצל אביו הלכך אינה מותרת אלא לבניהם ולאחיהם ולא לאביהם, אבל לפי הטעם השני שהכל תלוי בהקפדה, מה חילוק יש בין הקרובים (ריטב"א; תוס' מהר"ם).

פרק שלישי

'איסור מצוה ואיסור קדושה – חולצות ולא מתייבמות'. כן הגירסה ברי"ף, וכמו במשנה הבאה.

דפים כו – כז

'אמר רבה (כן הגיה ריעב"ץ, וכ"ה בראשונים) בר רב הונא אמר רב: שלש אחיות יבמות... ושמואל אמר...'

–
הנה שלש שאלות-היסוד שעליהן מבוססת כל הסוגיא; –
א. האם 'יש זיקה' אם לאו; כלומר האם זיקת היבמה ליבם חזקה דיה כדי לאסור קרובותיה על היבם, כשם שקשר אישות אוסרת את קרובות האשה על בעלה; –
בשאלה זו נחלקו תנאים, וכן רב ושמואל נחלקו בדבר (כדלעיל י"ח).
הנפקותות המבוארות בסוגיתנו בשאלה זו: שתי אחיות העומדות ליבום לפני האחים בפרק זמן אחד, האם אוסרות זו את זו להתיבם משום שכל אחת מהן אחות-זקוקתו של היבם, אם לאו. אמנם גם אם 'אין זיקה' יש לאסור את היבום משום ביטול מצות יבמין, שמא אם ייבם את זו ובינתים ימות אח אחר, תצא אחותה ללא יבום וללא חליצה משום 'אחות-אשה', אך יש אופנים שאין לחוש לכך כגון כשיש שלשה אחים קיימים שאין לחוש למיתת שנים. [ויש סוברים שאין לחוש כלל למיתה ולביטול מצות יבמין].

נפקותא נוספת: אם 'יש זיקה', נחשבת חליצת האחיות 'חליצה פסולה' כלומר גרועה, כיון שזיקת היבום נפגמה בשל היותה אחות-זקוקתו (ההשלכה המעשית בשאלה זו – בסמוך). מזה מסתעף נידון נוסף: האם צרת-האחות שנפלה עמה, נחשבת כעין צרת ערוה שהרי היא צרת-קרובת-זקוקתו, או שמא אף

אם ננקוט שיש זיקה, אין הזיקה חזקה עד כדי כך לעשות הצרה כערוה (וכן הסיק רב אשי להלן בבאור דברי שמואל. וסייעוהו מבריייתא, ואולם רבי אבא בר ממל אין מסתבר לו לחלק בין האשה עצמה וצרתה. עתוס').

עוד נפקותא בשאלת זיקה, לפירוש ר"ח (בתוס' כז: ד"ה אבל); אם איסור אחיות הוא משום 'זיקה' הרי גם לכשיותר האיסור כגון שמתה אחותה – אינה חוזרת להתירה משום שנאסרה בשעת נפילה שעה אחת, אבל אם אין זיקה ואיסורה הוא רק משום ביטול מצות יבמין, אינה נאסרת לעולם ואם מתה השניה – מותרת להתיבם.

נפקותות נוספות בשאלת 'זיקה' – ע' לעיל יז-יח.

ב. כאשר ישנן שתי אפשרויות של חליצה, אחת חליצה טובה ואחת גרועה, האם צריך לקיים החליצה הטובה בדוקא או די בגרועה; –

שאלה זו תלויה בשני התירוצים שבגמרא (כו:). בבאור דברי שמואל; לפי הסבר אחד מצריך שמואל חליצה טובה (וכן נקט הרא"ש לעיקר). ולפי האבועית אימא' (וכן נראה מהרי"ף שנקט לעיקר) די בחליצה הגרועה כדי לפטור את היבמה עצמה אבל כדי לפטור צרתה אין די בכך. [לפירוש התוס' למאן דאמר אין זיקה, חליצה גרועה פוטרת את החשובה הימנה].

הנפקותות: שתי אחיות שנפלו לפני שני אחים, האם יכול האחד לחלוץ לשתייהן או שמא יחלוץ אחד לזו ואחד לזו כי אם יחלוץ האחד לשתייהן הרי החליצה השניה גרועה היא כי כשחלץ לראשונה נאסרה עליו אחותה מדרבנן משום אחות-חלוצתו.

נפקותא נוספת אפשרית: החולץ לשתי אחיות, האם פטר בכך את צרותיהן או שמא יש לחלוץ לצרות דוקא כיון שחליצתן משובחת משל אחיות מפני שאיסורן קל משל האחיות. [נפקותא זו אינה מוסכמת, שאין הדבר ברור שאיסור הצרות קל יותר, ותלוי הדבר בשני ההסברים שבגמרא לדברי שמואל]. וכן חלץ לבעלת הגט [שזיקתה נחלשה] או לבעלת מאמר [שאינן החליצה מועילה לה אלא עם גט] – האם פטר את צרתה.

יש צד נוסף בסוגיא, שכאשר יש שתי חליצות גרועות ועשה אחת מהן, אפילו אחת טובה יותר מהאחרת וחלץ את הטובה יותר – צריך לעשות גם החליצה השניה. לפירוש התוס' (בד"ה מאי וד"ה אלא כי) הנחה זו תלויה בשני תירוצי הגמרא. (וערא"ש ש"ב שאין אומרים כן אלא לענין אחיות וצרות ששתיהן שוות. וע"ע ברש"י ורמב"ן ותו"י להלן נא ותוס' כז: ד"ה מדקאמרת; בהגר"א קע, יד; שבט הלוי ח"ג רנ, ו).

ג. חליצה פסולה (= גרועה) – האם צריך לחזור על כל האחיות או שמא די באח אחד שחולץ, כבשאר חליצות. בשאלה זו נחלקו רב ושמואל.

נפקא מינה: שתי אחיות או יותר שנפלו לפני האחיות ועומדות כעת לפנייהם, אם נוקטים יש זיקה הרי חליצתן גרועה כנ"ל; האם כל אח ואח צריך לחלוץ לכולן אם לאו [ואף אם בשאלה הקודמת נוקטים שיש לחזור אחר החליצה המשובחת יותר, נפ"מ כשנפלו שלש אחיות לפני שני אחים וחלץ האחד מזו והאחד מזו; אם חליצה פסולה צריכה לחזור על כל האחיות, צריכה השלישית לחלוץ לשניהם, ואם לאו – די בחליצה לאחד מהם].

הרמב"ן והרמ"ה פסקו כרב שצריך לחזור על כל האחיות [ודוקא כששתי החליצות שוות בגרועותן, אבל אם חליצת האחד מעולה יותר אעפ"י שגם היא גרועה, כגון בעל גט ואחיו – די שיחלוץ לה האחד בלבד. עפ"י רמב"ן. וכתב החו"א (קכח, י) שכן דעת כל הפוסקים], והראב"ד והרא"ש והתוס' נקטו כשמואל שכן נראית גם דעת רבי יוחנן להלן.

ומהרמב"ם (יבום ה,יב) נראה שהנידון בחליצה פסולה לחזר על כל האחים אמור כלפי פטור הצרה, שרק אם חולצים כולם לאחיות נפטרו צרות, אבל אם חלץ אחד – אין הצרה נפטרת בכך וצריכה גם היא חליצה. (וע"ע בחדושי הרמב"ן נג.).

כמה כללים העולים מדברי התוס' בסוגיא:

א. התוס' נקטו [דלא כמשמעות דברי רש"י] שלפי האמת למאן דאמר אין זיקה, חליצה גרועה פוטרת את החשובה ממנה. ואף על פי שיש סברה בסוגיתנו הנוגדת לכך, אין הסברה הזו קיימת לפי האמת. וברמב"ן משמע שנחלקו הלשונות בשאלה זו. ומכל מקום – כתב הרמב"ן – אין מי שיסבור שאין זיקה ואעפ"כ חליצה פסולה צריכה לחזור על כל האחים.

ב. כתבו התוס' (וכן דעת בה"ג, רמב"ן מד. או"ז ומ"מ, וכן נקטו מהרש"ל והגר"א): אין נחשבת 'חליצה פסולה' אלא כגון חליצה לאחות-זקוקתו [למ"ד יש זיקה], או חלץ לאחות-חלוצתו או לבעלת הגט או המאמר שבהן נקלשה הזיקה מפני שנחשבות קצת כאחות אשתו / גרושתו וכד' [ואף סוטה דרבנן אמרו בירושלמי שחליצתה חליצה פסולה, מפני שדומה לסוטה דאורייתא שכתוב בה 'טומאה'], אבל מי שאינה מתייבמת מסיבה אחרת, כגון משום ביטול מצות יבמין או אף מדאור' [כגון מחזיר גרושתו] – חליצתה חליצה טובה. ואין כן דעת רש"י והרמב"ם. (ע' בבאור מחלקתם במשנת ר' אהרן יח,ה. וע"ע במשיב דבר (ח"ד עד) שיבמה שנישאה ועתה היא אשת איש, אין חליצתה חליצה-פסולה שאיסור אשת איש אינו מקליש הזיקה). ועוד צדד ר"י לומר (בתד"ה שמואל) שאם חלץ לצרת אחות אחת ואח"כ חלץ לאחות, די לו עתה בחליצה לאחות השניה וא"צ לחלוץ לצרתה, שכיון שנקלשה זיקת האחות בחליצה ראשונה ומה שנאסרת עתה השניה הוא רק משום שנאסרה שעה אחת, כל כגון זה נחשבת חליצת האחות השניה חליצה טובה ודי בה לפטור צרתה.

ג. חליצה שנעשתה רק משום חיזור על כל האחים [כדלעיל סעיף ג] – לדברי רבי אברהם מבורגיל אין אחותה נאסרת על החולץ משום אחות-חלוצתו. ואין הדבר מוסכם (עתוס' שדחו ראיית הר"א. וע"ע בית מאיר קסב).

דף כז

רב אשי אמר: לעולם כדקאמרת, ומשום דלא אלימא זיקה לשויי לצרה כערוה. אין הכוונה שתהא הצרה מותרת אלא לא אלימא זיקה לאסור את הצרה כערוה ממש, להיותה כצרת ערוה דאורייתא שהיא חמורה כמוה אלא איסורה קל ממנה, הלכך עדיפה חליצת צרה מחליצת האחיות (רי"ד רמב"ן וריטב"א ועוד). הרשב"א כתב לדייק מלשון רש"י שאפילו ליבום מותרת, ונחלק על כך. ויש מי שכתב בדעת הרמב"ם כרש"י, שלרב אשי צרת ערוה בויקה מותרת. ע' משנת ר' אהרן טז,ט [וע"ש יח,ז שכתב אף בשיטת רש"י שהצרה אסורה. וע"ע].

כרבי יוחנן בן נורי דאמר בואו ונתקן להם לצרות שיהו חולצות ולא מתייבמות. ואף על פי שלרבי יוחנן בן נורי אסורות ביבום, אין זו חליצה גרועה כי סובר התנא הוה מעיקר הדין כבית שמאי אלא שהחמירו שלא לייבם, הלכך חליצת הצרה אינה נחשבת חליצה פסולה כלל. [ואפשר שאפילו אם נוקט לעיקר כבית הלל, כיון שהצריכו חליצה לצרות הרי זו חליצה מעולה יותר]

מחליצת אחיות. אך יותר נראה שסבר כבית שמאי, וכן משמע בלשון הגמרא [חזון איש קכו, ח. וכוונתו על תנא דברייתא שסובר כבית שמאי, אבל רבי יוחנן בן גורי עצמו רצה לתקן אף אליבא דבית הלל להצריך חליצה כדי שתהא הלכה מוסכמת על הכל (כלשון הברייתא יד:), וכן מוכח בגמרא לעיל (יג:)] במה שאמרו על הא דתנן בית הלל מכשירין לכהן צרת עורה שחלצה, לאפוקי מרבי יוחנן בן גורי – הרי שלריב"ג אף לבית הלל הצרות יצטרכו חליצה.

(ע"ב) 'חלץ לראשונה הותרה חלץ לשנייה הותרה'. רש"י כתב שהוא הדין להפך; חלץ לשנייה קודם הראשונה. והרש"ש כתב שבדוקא נקטו כן בגמרא כי מסתבר שיש להקדים חליצת הראשונה כיון שבשעה שנפלה לפניו היתה מותרת ליבום הרי זיקתה חזקה יותר, ועל כן יש להקדים חליצתה כי אם יקדים חליצת השנייה נמצאת הראשונה אחות חלוצתו ומתבטלת הזיקה הטובה יותר.

'... אבל מתה ראשונה אסור בשנייה, מ"ט שכל יבמה שאין אני קורא בה בשעת נפילה יבמה יבא עליה הרי זו כאשת אח שיש לה בנים ואסורה'. לא שתהא זו כאשת אח שיש לה בנים לגמרי, ולומר שזיקה דאורייתא ושתהא הראשונה כמקודשת גמורה – שאם כן תצא השנייה משום אחות אשה ותתיבם הראשונה, אלא 'כעין' קאמר, כלומר כיון שבערוה דאורייתא איני קורא בה יבמה יבא עליה, אף כאן שעומדת בפניה זיקה דרבנן הולכים בה כשל תורה להחמיר עליו וחלוצת ולא מתייבמת (רשב"א מא.).

ואמאי ליקו חד מינייהו לחלוץ לה לשנייה ותיהוי ראשונה לגבי אידך כיבמה שהותרה ונאסרה וחזרה והותרה תחזור להיתירה הראשון. אמר ליה: אחיות איני יודע מי שנאן'. ואם תאמר מדוע לא תירץ לו, הואיל וחליצה פסולה צריכה לחזור על כל האחים אם כן כיון ששני האחים צריכים לחלוץ לשנייה, שוב אין התר לראשונה להתייבם שהרי היא אחות-חלוצתו של כל אחד מהם.

– מכאן הוכיח רבי אברהם מבורגויל (בתוס' כו: ד"ה דנפול) שכל שחולץ לה רק משום חיזור על כל האחים, אין חשובה חליצה זו לאסור את אחותה משום אחות-חלוצתו, הלכך כיון שחלץ האחד לשנייה, אעפ"י שגם השני צריך לחלוץ לה, אין הראשונה נאסרת עליו ויכול לייבמה [ומסתבר שהוא הדין קודם חליצה אינה אסורה עליו משום אחות-זקוקתו. ע' משנת ר' אהרן יח, א בהערה].

והר"י (שם) דחה הראיה, שיש לומר שרבי יוחנן סובר חליצה פסולה אינה צריכה לחזור על כל האחים, ולכן לא תירץ לו כן.

(לפי זה משמע שכן הלכה שהרי הלכה כרבי יוחנן כנגד רב, וכן כתב הרא"ש. ואולם כמה ראשונים פסקו כרב (רמב"ן, רמ"ה, תוס' חד מקמאי, ר"ד וריא"ז) משום שהלכה כמותו באיסורין כנגד שמואל.

ואם תאמר, לדבריהם יוצא שרבי יוחנן לא פליג ארב, ואם כן לכאורה יש הכרח לתרץ כר"א מבורגויל והרי רוב-ככל הפוסקים חולקים על דבריו. יש לומר שהם מפרשים שאמנם רבי יוחנן עצמו סובר שחליצת חיזור אינה אוסרת משום אחות-חלוצה ולכך הוצרך לומר איני יודע מי שנאה, אבל מסתמא דגמרא משמע דקיימא לן כמשנתנו ואינה משובשת (ע' חזו"א קכו, ב), ואעפ"י שאנו נוקטים להלכה כרבי יוחנן שהותרה ונאסרה חזרת להתירה – על כרחך משום שחליצה פסולה צריכה לחזור ולכן אין הראשונה ניתרת בחליצת השנייה.

שו"ר ברמב"ן וברשב"א ובריטב"א תירוצים אחרים. ובתירוץ האחד כתבו כר"י שרבי יוחנן סובר כשמואל ולא כרב, ומ"מ אין אנו דוחים מהלכה דברי רב המפורשים בשל דיוק מדברי רבי יוחנן. ויש לפרש בתרתי; או מפני שכיון שלא הורה כן רבי יוחנן כהלכה, אף כי מוכח שכן היתה דעתו, בכגון זה לא נאמר הכלל שהלכה כמותו כנגד רב. או י"ל כיון שאינו אלא דיוק מכלל דבריו ולא בהדיא, יתכן לפרש באופן אחר [ואפשר כאופן שכתבנו לתרץ], ואין לנו הוכחה מוחלטת שרבי יוחנן חולק על רב ופוסט מלחזר על כל האחים).